

## KENIZE MOURAD'IN ROMANLARINDA “ÖTEKİ” \*

Çağrı Eroğlu\*\*

### Özet

Kenize Mourad, “Saray’dan Sürgüne” (1987) ve “Badalpur Bahçesi” (1998) başlıklı romanlarında ağırlıklı olarak Doğu-Batı ilişkilerini ele alır. Bu ilişkilerin şekillendirdiği “öteki” imgesi her iki romanda da Doğulu ve Batılı kahramanların birbirlerine yönelik düşüncelerinde ortaya çıkar. “Ben”den ya da “biz”den farklı olanı tanımlayan “öteki” imgesinin içeriğini romanlarda anlatılan tarihsel, siyasal ve toplumsal olaylar ile kültürel farklılıklar ve önyargılar belirler. Söz konusu bu olaylara işgal ve sömürgecilik neden olduğundan ve kültürel farklılıklar çatışmaları tetiklediğinden “ben” ile “öteki” arasındaki ilişki ve dolayısıyla “öteki” imgesi de sorunlu ve olumsuz bir temele oturur.

**Anahtar sözcükler:** Kenizé Mourad, Doğulu, Batılı, ulus, kültür, önyargı, “ben”, “öteki”.

### Résumé

#### “L’Autre” dans les romans de Kenizé Mourad

Dans ses romans intitulés “De la part de la princesse morte” (1987) et “Le Jardin de Badalpour” (1998) Kenizé Mourad étudie en priorité les relations entre l’Orient et l’Occident. Dans ces deux romans l’image de “l’Autre” se forme à

---

\* Bu makale “Kenizé Mourad’da Çokkültürlülük” başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

\*\* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı .

*travers des événements historico-politiques ainsi que des différences culturelles et des préjugés et elle contient des éléments négatifs et problématiques.*

**Mots clés:** *Kenizé Mourad, Oriental, Occidental, nation, culture, préjugé, le “je”, “l’Autre”.*

Kenizé Mourad’ın *Saraydan Sürgüne* ile *Badalpur Bahçesi* romanları yazarın hem köklerini hem de Doğu deneyimlerini yansıtır. *Saraydan Sürgüne*’de yazarın annesi Selma Sultan’ın Osmanlı Sarayı’nda başlayan, 1924 yılındaki sürgünün ardından önce Lübnan, daha sonra Hindistan’da devam eden ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Paris’te son bulan çalkantılı yaşamı anlatılırken, *Badalour Bahçesi* yazarın Fransa ve Hindistan’da geçirdiği kişisel yaşam deneyimlerini konu alır. Doğu-Batı eksenli bu romanların arka planını ise işgal altındaki Türkiye, sömürge Hindistan’ı, Lübnan’daki Fransız Yönetimi gibi tarihsel olaylar oluşturur. Romanlarda ülkeler ve kültürlerarası çatışmaların damgasını vurduğu bir dünya betimlenerek barış, eşitlik, insan hakları, kültürlerarası uzlaşma gibi değerlerin göz ardı edildiği dönemlere işaret edilir.

İşgal ve sömürgecilik Doğulu kahramanlara “öteki” ile karşılaşma, onunla ilişki kurma, onu tanıma ve değerlendirme olanağını verir. Diğer taraftan Avrupalı işgalci ve sömürgeci de, karşılaştığı farklı ulusları ve kültürleri, bir başka deyişle genel bir kapsamda Doğuluları değerlendirir. “Ben” ve “öteki” zaman zaman bir Türk, bir Lübnanlı, bir Hintli olurken, zaman zaman da bir Avrupalıdır.

“Öteki” sözcüğü, “ben”den ya da “biz”den farklı olanı ifade eder. Edward Said, öteki kavramı ve bu kavramın Doğu-Batı ilişkileri arasında nasıl bir konuma sahip olduğuyla ilgili olarak şunları söyler:

“Şark Avrupa’nın sadece komşusu değildir; Avrupa’nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekânı, uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi, en derin, en sık yinelenen Öteki imgelerinden biridir. Ayrıca Şark, onun karşıt imgesi, düşüncesi, kimliği, deneyimi olarak Avrupa’nın (ya da Batı’nın) tanımlanmasına yardımcı olmuştur.” (Said, 1995: 11)

Bu açıdan bakıldığında, *Saraydan Sürgüne* ve *Badalpur Bahçesi*’nde yer alan “öteki” imgesinin hem Doğulu hem de Batılı olması önemlidir. Öyle ki, söz konusu romanlarda Doğuluların Batılılar hakkındaki görüşlerine yer verilmesi “öteki”ne ilişkin imgelemenin çift yönlü olmasını sağlar. Romanlarda “öteki”ne bakış, içinde çoğunlukla düşmanlık barındırır. Sömürülen ve ezilen Doğu’nun temsilcilerinin “Avrupalı öteki”ne olan tepkileri “öteki”ne ilişkin bu çift taraflı imgelemenin ağırlıklı tarafını oluşturur.

Hor görülen, ezilen, sömürülen "öteki"nin kendisini hor gören, ezen, sömüren tarafa karşı hoşgörüle yaklaşmayacağı Jean-Paul Sartre tarafından şu sözlerle dile getirilir:

"Bu kara ağızları kapatan tıkaçları çektiğinizde, ne bekliyordunuz ki? Size övgüler düzmelerini mi? Babalarımızın zorla yere eğdiği bu başlar kalktığında, gözlerinde bir minnettarlık ifadesini mi okumayı düşünüyordunuz?" (akt, Demir, 1998: 201)

Kenizé Mourad da "öteki"ni Avrupalı kimliğine sokarak, Doğu'nun Avrupa'ya nasıl baktığını göstermeye çalışır.

İncelediğimiz her iki romanda da "ben" ile "biz" in, yani birey ile toplumun iç içe geçmiş olduğunu görürüz. Roman kahramanlarının "öteki" hakkında yaptıkları değerlendirmeler genellikle ulus merkezlidir. "Ben", karşısında duran "öteki"ne değer biçerken onu öncelikle bir birey olarak değil, bir ulusun temsilcisi olarak görür. Aynı düşünceden hareketle "ben", değerlenmelerini "biz" adına yapar. Böylelikle, *Saraydan Sürgüne* ve *Badalpur Bahçesi*'nde hem "ben", hem de "öteki"nin bir ulusu temsil ettiği görülür. Todorov, günümüzdeki en güçlü ortaklık biçimi olarak tanımladığı ulusun, bir devlet ile bir kültürün, az ya da çok eksiksiz olarak birbiriyle karşılaşmasından meydana geldiğini söyler (Todorov, 1989: 506). Kenizé Mourad'ın romanlarında da bireyin ulusal kimliği her zaman vurgulanır ve bireysellik geri planda tutulur. Örneğin, Selma ya da Emir "öteki"nin kendilerine karşı olan tutumunu bir birey olarak değil, bir ulusun parçası olarak o ulus adına üstlenirler. Romanlarda yer alan Avrupalılar da, "öteki"ni bireysel kimliğine göre değil, onun ait olduğu ulusa yükledikleri değerlere göre değerlendirirler. "Öteki" ile kurulan ilişki de çoğunlukla ulusal çıkarlar, önyargılar, kullanılagelen imgeler çerçevesinde gelişir. "Öteki"ni tanımak eylemini ilk olarak önceden edinilmiş bilgiler biçimlendirir. Bu durum en yüzeysel biçimiyle, bir ülkenin dışarıdaki imgesinin yanlışlığında karşımıza çıkar. Örneğin, Avrupalının gözündeki Hindistan imgesi ile gerçek Hindistan birbirinden oldukça farklıdır. Roman kahramanı Zahr'a, babasının sarayı ile ilgili olarak, bakımını üstlenen İsviçreli ailesi tarafından anlatılanlar bilindik klişelerden ibarettir ve gerçeğe ilgisizdir:

"Annem ve ablalarım bana (...) göz kamaştırıcı sarayını, fillerini ve değerli taşlarla dolu sarayını anlatıyorlardı." (Mourad, 1998: 30)

Zahr Hindistan'a gittiğinde, kendisine anlatılmış olan masal Hindistan'ının gerçeği yansıtmadığını fark eder ve kendisine bu düşsel Hindistan'ı anlatan üvey annesinin, gerçeği görmesi halinde yaşayacağı hayal kırıklığını şu sözlerle anlatır:

“Rüyaları ona, tatsız gerçeğin asla sunamayacağı bir mutluluk verdiler.” (Mourad, 1998: 31)

Çizilen bu masalsi Hindistan imgesinin yanında, son derece olumsuz bir Hindistan imgesi daha vardır. Bu imgede Hindistan katı kuralların, değiştirilemeyen geleneklerin, baskının ve şiddetin egemen olduğu bir ülkedir:

“...bir hareme kapatılacak, birkaç kilo altın karşılığında ahlaksız bir yaşlı maharadjaya satılacaktım. Eğer kaçmaya cüret edersem dövülecek, hatta belki de öldürülecektim.” (Mourad, 1998: 118)

Diğer taraftan önyargılar ya da önceden edinilmiş bilgiler, ortak yaşam alanları oluştuğça daha fazla zarar verici bir biçim alırlar çünkü bu noktadan itibaren “öteki”yle gündelik, kültürel ya da siyasi ilişkiler kurma gereksinimi doğar. *Saraydan Sürgüne* ve *Badalpur Bahçesi*’nde “öteki” “ben” ile yakınlaşıp önyargılar her iki tarafın tutumlarını somut biçimde etkilemeye başladıkça ilişki zorlaşır ve işte bu aşamada önyargılar ve bunlardan oluşan tanımlamalar baskın duruma gelir. Romanlarda bu durumu doğuran nedenlerden en önemlisi, “ben” in “öteki”ni işgal ya da sömürge dönemlerinde tanınmasıdır. Bunun sonucunda, Kenizé Mourad’ın yarattığı “ben” ile “öteki” arasındaki ilişkinin sorunlu bir ilişki olması kaçınılmazdır. “Öteki” öncelikle “ben”in yaşamını ve çıkarlarını tehdit eden düşmandır. Örneğin, Lucknow’da “düşman” sözcüğünün yerine “İngiliz” sözcüğü geçmiştir:

“Lucknow kadınları İngilizlerden nefret ettiği için “düşman” lafı yerine “İngiliz” diyorlar” (Mourad, 2005: 483)

Dominique Schnapper de öteki ile kurulan ilişkiyi şöyle açıklar:

“Öteki ile ilişki, onun farkını anlamının ve ele almanın yolu, her tür kimlik oluşumunun can damarıdır. İnsanların yaşamında karşılaşmalar ve sürtüşmeler arttıkça, bu ilişkilerin türlerini anlamak da yaşamın eksenine haline gelir.” (Schnapper, 2005: 545)

Dolayısıyla “öteki” ile kurulan ilişkide olumsuzluğun baskın çıkması durumunda gerginlik artar ve karşılıklı suçlamalar oluşmaya başlar. “Ben”e uygun görülen sıfatlar “öteki”ne yüklenenlerin tersi olur. Bu durumda “öteki” ile ilişki kurmak beraberinde karşılaştırma yapmayı getirir. Selma’nın yaptığı karşılaştırmaya dayalı bir yorum, “öteki” ile kurulan ilişkinin önemli bir parçası olan iyilik-kötülük, üstün olma-olmama sorununu akla getirir. “Ben” in iyi özelliklere sahip olduğu noktada öteki kötü özelliklere sahiptir:

"Peki, ama Allah, iyi yürekli Türk ulusuna, şu esnaf kılıklı Yunanlıları ve şu yavan, kibirli İngilizleri mi tercih ediyordu?" (Mourad, 2005: 130)

Özellikle "ben" konumuna Avrupalı geçtiğinde, "öteki"ne yüklenen sıfatlar yerini daha sert tanımlamalara bırakır. Avrupalı "öteki"ni değerlendirirken kendisinin oluşturduğu Batı uygarlığını ölçüt alır. Bu durumda Avrupalı üstün, "öteki" ise ondan çok geridedir. Maalouf bu eşitsizlik durumunu ve bu durumun nedenini şöyle açıklar:

"Batı'da son yüzyıllarda maddi düzlemde olduğu kadar entelektüel düzlemde de bütün dünya için referans olacak bir uygarlığın ortaya çıkması. O kadar ki, bütün öteki uygarlıklar onun tarafından bir kenara itilmiş, ortadan kalkma tehdidi altındaki dış kültürler haline indirgenmişlerdir." (Maalouf, 2005: 60)

Batı uygarlığının bir parçası olmaya dayalı ve yine, bu uygarlığın ne kadar yakınında ya da uzağında bulunduğuyla ilgili olan bu üstünlük görüşü, Kenizé Mourad'ın anlatımında, bir taraf için mutlak egemenliğin gerekçesini oluştururken diğer taraf için ise, çaresizliği ifade eder. İngilizler Hintlileri kendilerinden aşağı dolayısıyla uygarlaştırmaları gereken kişiler olarak görürken, Hintliler kendilerine yapılan yakıştırmaları ellerindeki maddi gücün yetersizliği ve yıllardır dayatılan gelişmemiş bir uygarlık oldukları ve boyunduruk altında kalmaya mahkûm oldukları düşüncesinin etkisiyle kabul etmek zorunda kalırlar. Örneğin, bir İngiliz olan Lady Violet'e göre, Hintliler "tasma takılması, ehlileştirilmesi gereken... vahşiler"dir (Mourad, 2005: 450). Diğer taraftan, Bir Hintli raninin Avrupalı karşısında hissettiği kendine güvensizlik ve çaresizlik de şu sözlerle dile getirilir:

"... 'Avrupalı' karşısında ne yapabilirdi?" (Mourad, 1998: 11)

Claude Lévi-Strauss da Batı uygarlığının Batılı olmayan topluluklar üzerinde kendi yönetimini ve gücünü, elindeki maddi olanakları kullanarak zamanla kabul ettirdiğini ve bu toplulukları çaresiz bıraktığını belirtir:

"Batı yaşam biçiminin (ya da onun bazı yönlerinin) benimsenmesinin kendiliğinden olmadığına (ki Batılılar kendiliğinden olduğuna inanmak isterler) dikkati çekmekle işe başlayacağız. Bu benimseme özgürce verilmiş bir karardan çok, bir seçenek eksikliğinden ileri gelir. Batı uygarlığı, askerlerini, ticari temsilciliklerini, tarımsal işletmelerini, misyonerlerini tüm dünyaya yerleştirmiştir. Dolaylı ya da dolaysız bir biçimde, değişik renkli toplulukların yaşamına müdahale etmiştir. Bu toplulukların geleneksel yaşam biçimlerini gerek kendininkini kabul ettirerek, gerekse yerine hiçbir şey koymaksızın var olan çerçevelerin yok olmasına yol açacak koşullar düzenleyerek, tepeden tırnağa altüst etmiştir. Dolayısıyla, boyun

eğdirilmiş ya da düzeni bozulmuş halkların kendilerine sunulan yeni çözümleri kabul etmekten başka yapacak şeyleri kalmıyordu; ya da eğer buna henüz hazır değillerse, onlarla, aynı alanda savaşmak üzere yeteri kadar yaklaşmayı ummaktan başka bir şey yapamıyorlardı.” (Lévi-Strauss, 1997: 44)

Dolayısıyla, Hintli raninin Avrupalı karşısındaki ruh halini anlatan “‘Avrupalı’ karşısında ne yapabilirdi?” sözü, Lévi-Strauss’un ayrıntılı biçimde açıkladığı boyun eğdirilmiş halkların “boyun eğdiren öteki” karşısında çaresiz kalma durumuyla örtüşür.

*Saraydan Sürgüne* ve *Badalpur Bahçesi*’nde Doğulu “öteki”, sadece Batı uygarlığına olan yakınlığı ya da uzaklığı ölçüsünde değerlendirilmez; bu uygarlık ölçütüne onun bir parçası olan din ve tarih de katılır. Batı coğrafyasının dışında kalan dinler ya da tarihte Batı ile ilişki kurmuş diğer uluslar, kötü ya da geri kalmış olarak nitelendirilmektedir. Örneğin, rahibelerin gözünde İslam dünyası tüyleri diken diken eden bir yerken, Hıristiyan dünyası ışık saçmaktadır (Mourad, 1998: 41). Yine, kendisinden farklı olanı ya da rakibini kötü, kendini ise iyi gösteren tarih bilimi anlayışına şu sözlerle karşı çıkılır:

“Yedi yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğunu yöneten atalarım olan otuz altı sultan içinden sadece bir tanesi hocalarımın gözünde seviliyordu: Charles Quint’e karşı I. François’ın müttefiki Kanuni Sultan Süleyman. İttifak kurduklarınızın “iyi”, muhaliflerinizin “kötü” ve suçların her zaman “ötekinin” işi olduğu bu bilimden çok geçmeden şüphe duymama neden olan şaşırtıcı bir tesadüf.” (Mourad, 1985: 119)

Batı uygarlığının üstünlüğüne, diğer uygarlıkların ise aşağı görülmesine dayalı bu bakış açısı, *Badalpur Bahçesi*’nin başkahramanı olan ve Mourad’ın kendisiyle özdeşleştirdiği Zahr tarafından şöyle eleştirilir:

“Sanki eğitim ve uygarlık sadece batılı olabilirmiş ve sanki dünyanın başka bölgelerindeki halklar ilişki kurulamayacak vahşilermiş gibi.” (Mourad, 1985: 350)

Schnapper, hemen her durumda ve alanda üstünlüğe dayalı bu Batı kaynaklı anlayışı ve bu anlayışın küçük görülen “öteki” üzerinde yarattığı güvensizliği, boyun eğmişliği ve hareketsizliği şu sözlerle açıklar:

“Ben Ötekine değer biçerken “benim” kültürümün ölçütlerini kullanır ve bunu genel anlamıyla kültürle karıştırır. Bu durumda Öteki, kendisinin eksik halinden başka bir şey olamaz. Öteki bu farkla kabul görür, ancak değiştirilmesi mümkün olmayan bir aşağıda olma hali içinde donup kalır.” (Schnapper, 2005: 25–26)

Kenizé Mourad'ın romanlarında eleştirdiği de işte tam bu anlayıştır. Batı uygarlığının katettiği ilerleme ona, ondan farklı olanı aşağı görme hakkını vermemelidir, çünkü bu noktada her iki taraf da uzlaşmayı reddeder ve eşitsizlik, karşılıklı iletişimin ve etkileşimin sağlıklı bir temele oturmasına neden olur.

"Öteki" ile ilgili olarak, Mourad'ın romanlarında göze çarpan diğer bir unsur da, bu kavramın zaman zaman kadınlar çerçevesinden ele alınmasıdır. Böylece kadın ve erkek ayrımının yapılmadığı "ben" ve "öteki" değerlendirmelerinin yanında kadın olarak "öteki" olgusu da ele alınır. Hem Avrupalı kadın hem de Doğulu kadın olarak "öteki" kapsamında inceleyebileceğimiz bu durumun belirleyicisi, kadının içinde yaşadığı gelenekler, benimsediği ya da kendisine dayatılan ahlaki değerler ve yaşam biçimleridir. "Öteki" durumundaki kadına yönelik değerlendirmede ölçüt onun cinselliği, erkek dünyasıyla kurduğu ilişki ve toplumsal durumudur. Eleştirmen Ania Loomba Batı'da sömürge döneminde geliştirilen "öteki kadın" imgesinin hem barbarlığı hem de cinselliği çağrıştırdığını belirtir:

" 'Öteki kadın' mecazı kolonyal imgeleme çift değerli, çoğunlukla da çelişkili yollardan musallat olur. 'Öteki kadın', barbarlığın bir simgesi olmasına rağmen, aynı zamanda mükemmel kadınsı davranışa ilişkin kolonyal fantezileri kodlar." (Loomba, 2000: 182-183)

*Saraydan Sürgüne ve Badalpur Bahçesi*'nde "öteki kadın"ın cinselliği, erkekler dünyasıyla kurduğu ilişki ve bu bağlamda da özgürlüğü sorgulanır. Ancak burada, Loomba'nın belirttiğinden farklı olarak "öteki kadın"ın bir cinsel nesneye, bir fantezi aracına dönüşmesinden çok, onun bir kadın olarak toplumdaki konumu ve karşı cinsle kurduğu ilişki biçimi değerlendirilir. Bu sorgulamanın her iki tarafında da kadın cinselliğine gönderme yapılırsa da, taraflar için asıl belirleyici olan "öteki kadın"ın erkek dünyasında ne kadar özgür olduğudur. Batılı kadının gözünde Doğulu kadın "kapalı bir zavallı, erkeklerin dünyasıyla ilişkisini kesmiş bir köle" (Mourad, 2005: 454) iken, Doğulu kadının gözünde Batılı kadın "yarı çıplak bir ahlâk yoksunu" (Mourad, 2005: 453) ya da "...erkeğinden ilgi görmeyen ve kendini özgür sanan mutsuz kadındır". (Mourad, 2005: 64).

Sonuç olarak, *Saraydan Sürgüne ve Badalpur Bahçesi*'nde "öteki", hem Doğulu hem de Batılı'dır. Romanların bu özelliği, farklı iki uygarlığın birbirlerine yaklaşımlarını göstermesi açısından önemlidir. Bu yaklaşımların biçimlendirdiği ilişkide ortaya çıkan "öteki" imgesi kimi zaman gerçektışı, kimi zaman çarpıtılmış parçalardan oluşur ve sorunludur. Kenizé Mourad, bu sorunlu ilişki biçimini incelerken çoğunlukla, basmakalıp saptamalardan yararlanır. Batı'nın kendini üstün görmesi olgusunu roman kahramanlarının

aracılığıyla tekrarlar. Mourad'ın, Selma ve Zahr dışında, Batı'nın kendisi için yarattığı imgeye boyun eğen, onu değiştirmeye çalışmayan roman kahramanları ise, "öteki" ile kurulan ilişkinin eşitsizliklere, hor görmeye ve kabullenmeye dayalı olduğunu gösterir. Edward Said'in "neredeysi tümnden Avrupa'ya özgü bir buluş" (Said, 1995: 11) olarak gördüğü şarkiyatçılığın ürünlerinden biri olan Doğulu imgesinin içeriğini oluşturan barbarlık, vahşilik, geri kalmışlık, baskıcılık, eğitilmesi gereken aşağı insan gibi tanımlamalarla Mourad'ın Avrupalıların gözünden betimlediği Doğulu imgesi birbiriyle örtüşür. Ancak burada, Mourad'ın romanlarının özelliği olan iki taraflı inceleme yapılması yani hem Batılı hem de Doğulu roman kişilerinin bakış açlarına yer veriliyor olması, Batı'nın Doğu'ya olan bakışının yanı sıra eşitsizlik, önyargı, aşağılama gibi kavramların, yine bunların hedef aldığı kişiler tarafından değerlendirilmesine olanak tanır.



**KAYNAKÇA**

- DEMİR, Nurmelek. (1998). *İkinci Dünya Savaşı sonrası Fransız romanında Egzotizm*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara.
- LEVI-STRAUSS, Claude., (1997). *İrk, Tarih ve Kültür*. (çev. Haldun Bayrı, Reha Erdem vd.). İstanbul: Metis.
- LOOMBA, Ania. (2000). *Kolonyalizm, Postkolonyalizm*. (çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Metis.
- MAALOUF, Amin.(2005). *Ölümcül Kimlikler*. (çev. Aysel Bora). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MOURAD, Kenizé. (1987). *De la Part de la Princesse Morte*. Paris: Robert Laffont.
- MOURAD, Kenizé. (1998). *Le Jardin de Badalpour*. Paris: Fayard
- MOURAD, Kenizé. (2005). *Saraydan Sürgüne*. (çev. Nuriye Yiğitler, Gökçe Tuncer). İstanbul: Everest.
- SAID, Edward W. (2005). *Yersiz Yurtsuz*. (çev. Aylin Üçler). İstanbul: İletişim.
- SCHNAPPER, Dominique., (2005) *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde "Öteki" ile İlişki*. (çev. Ayşegül Sönmezay). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TODOROV, Tzvetan. (1989). *Nous et les Autres*. Paris: Seuil.

